

## O'QITUVCHI FAOLIYATIDA AGRESSIV HARAKATLAR NAMOYON ETILISHINING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK HUSUSIYATLARI

*Toshkent Kimyo Xalqaro universiteti Namangan*

*filiali ijtimoiy psixologiya yo'nalishi*

*2-kurs magistr talabasi*

***Yakubov Baxodirjon Muhammadjonovich***

***+998979751419***

### **Annotatsiya**

Ushbu maqolada o'qituvchi faoliyatida agressiv harakatlarning namoyon bo'lishi va ularning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Ta'lim jarayonida o'qituvchining shaxsiy fazilatlari, emotsional holati hamda kasbiy stress darajasi pedagogik muhitga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Agressiv xulq-atvorning paydo bo'lish omillari sifatida mehnat yuklamasining ortishi, kasbiy charchash (burnout), ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning yetishmasligi, o'quvchilar va ota-onalar bilan munosabatlardagi ziddiyatlar hamda shaxsiy psixologik xususiyatlar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, agressiv xatti-harakatlarning o'quvchilar psixologik holatiga, sinf muhitiga va ta'lim samaradorligiga salbiy ta'siri yoritiladi. Maqolada muammoning oldini olish hamda pedagogik agressiyani kamaytirishga qaratilgan psixologik va ijtimoiy profilaktika choralari alohida e'tibor qaratilgan.

**Kalit so'zlar:** pedagogik agressiya, o'qituvchi shaxsi, kasbiy stress, emotsional zo'rqiqlash, kasbiy charchash (burnout), ijtimoiy-psixologik omillar, pedagogik muloqot, ta'lim muhitidagi ziddiyatlar.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchi shaxsining kasbiy va psixologik holati ta'lim jarayonining sifati hamda samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. O'qituvchi nafaqat bilim beruvchi mutaxassis, balki o'quvchilarning shaxs sifatida shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi yetakchi ijtimoiy subyekt sifatida namoyon bo'ladi. Shu bois pedagogning xulq-atvori, emotsional barqarorligi va muloqot madaniyati ta'lim muhitining sog'lom yoki nosog'lom shakllanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

So'nggi yillarda ta'lim jarayonida pedagoglar tomonidan agressiv xatti-harakatlarning namoyon bo'lishi bilan bog'liq holatlar ko'payib borayotgani kuzatilmoqda. Bunday agressiya ochiq (qo'pol munosabat, baland ovozda gapirish, haqorat, jazolash) yoki yashirin (beparvolik, sovuqqonlik, kamsitish, psixologik bosim) shakllarda ifodalanishi mumkin. O'qituvchi faoliyatida agressiv harakatlarning yuzaga kelishi ko'pincha individual shaxsiy xususiyatlarga emas, balki murakkab ijtimoiy-psixologik sharoitlar bilan ham bevosita bog'liq bo'ladi.

Pedagogik faoliyatning yuqori mas'uliyatga egaligi, doimiy emotsional zo'riqish, vaqt tanqisligi, mehnat yuklamasining ortishi, ta'lim tizimidagi islohotlar bilan bog'liq bosimlar, shuningdek, o'quvchilar va ota-onalar bilan muloqotdagi ziddiyatlar o'qituvchida stress holatini kuchaytiradi. Ushbu omillar uzoq muddat davom etganda kasbiy charchash (burnout) sindromining shakllanishiga olib keladi va natijada agressiv xulq-atvorning namoyon bo'lish ehtimoli ortadi.

O'qituvchi agressiyasining salbiy oqibatlari nafaqat pedagog shaxsining psixologik holatiga, balki o'quvchilarning emotsional farovonligi, o'ziga bo'lgan ishonchi, o'quv motivatsiyasi va shaxslararo munosabatlariga ham jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Agressiv pedagogik muhitda tarbiyalanayotgan o'quvchilarda xavotir, qo'rquv, passivlik yoki aksincha, tajovuzkor xulq-atvor shakllanishi ehtimoli yuqori bo'ladi. Bu esa ta'lim jarayonining umumiy samaradorligini pasaytiradi.

Mazkur muammoning dolzarbligi shundaki, o'qituvchi faoliyatida agressiv harakatlarning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini chuqur o'rganish, ularning yuzaga kelish sabablarini aniqlash hamda oldini olish mexanizmlarini ishlab chiqish bugungi ta'lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Shu munosabat bilan ushbu maqolada o'qituvchi agressiyasining asosiy ijtimoiy-psixologik omillari, namoyon bo'lish shakllari va ularning ta'lim muhitiga ta'siri ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi.

Agressiya psixologiyada shaxsning boshqalarga nisbatan zarar yetkazishga qaratilgan, ongli yoki ongsiz ravishda yuzaga keladigan xulq-atvori sifatida talqin qilinadi. Pedagogik faoliyat kontekstida aggressiya o'qituvchining o'quvchilarga, hamkasblarga yoki ta'lim jarayonining boshqa ishtirokchilariga nisbatan salbiy emotsional munosabati va noadekvat xatti-harakatlari orqali ifodalanadi. O'qituvchi agressiyasi ko'pincha bevosita jismoniy zo'ravonlik shaklida emas, balki psixologik bosim va emotsional ta'sir ko'rsatish orqali namoyon bo'ladi.

Pedagogik agressiyaning asosiy shakllariga og'zaki aggressiya (qo'pol so'zlar, haqorat, tahdid), emotsional aggressiya (jahldorlik, sovuqqonlik, befarqlik), bilvosita aggressiya (kamsitish, masxara qilish, e'tiborsizlik) hamda passiv aggressiya (jazolash orqali emas, balki yordamdan bosh tortish, baholashda adolatsizlik) kiradi. Ushbu xatti-harakatlar o'qituvchining kasbiy etikasi va pedagogik madaniyatiga zid bo'lib, ta'lim muhitida salbiy psixologik iqlimni shakllantiradi.

O'qituvchi faoliyatida agressiv harakatlarning yuzaga kelishiga sabab bo'luvchi omillar ko'p qirrali bo'lib, ular ijtimoiy va psixologik jihatdan o'zaro uzviy bog'liqdir. Ijtimoiy omillar qatoriga mehnat sharoitlarining og'irligi, pedagogik faoliyatning yetarli darajada qadrlanmasligi, moddiy ta'minotning pastligi, hujjatbozlikning ko'pligi hamda sinfda o'quvchilar sonining ortiqchiligi kiradi. Ushbu holatlar pedagogda doimiy norozilik va ichki zo'riqish holatini keltirib chiqaradi.

Psixologik omillar esa o'qituvchining individual shaxsiy xususiyatlari bilan bog'liq bo'lib, ularga emotsional barqarorlikning pastligi, stressga chidamlilik darajasining yetishmasligi, past refleksiya qobiliyati, shuningdek, o'zini boshqarish ko'nikmalarining sust rivojlanganligi kiradi. Bundan tashqari, uzoq muddatli kasbiy stress kasbiy charchash (burnout) sindromining shakllanishiga olib keladi. Burnout holatida o'qituvchi o'z ishiga nisbatan befarq bo'lib qoladi, salbiy emotsiyalar kuchayadi va agressiv xulq-atvor ehtimoli ortadi.

O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi muloqot pedagogik jarayonning asosiy tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu muloqotda yuzaga keladigan tushunmovchiliklar, intizom bilan bog'liq muammolar yoki o'quvchining xulq-atvoridagi qiyinchiliklar o'qituvchida salbiy emotsiyalarni keltirib chiqarishi mumkin. Agar pedagog ushbu emotsiyalarni konstruktiv yo'l bilan boshqara olmasa, agressiv reaksiyalar yuzaga keladi.

Agressiyaning psixologik mexanizmlari sifatida frustratsiya, affektiv zo'riqish va emotsional o'zini nazorat qilishning susayishi ko'rsatiladi. Frustratsiya holatida o'qituvchi o'z maqsadlariga erisha olmaslikni boshdan kechiradi va bu ichki qarama-qarshilik agressiya orqali "chiqib ketadi". Shu bilan birga, doimiy stress sharoitida faoliyat yuritayotgan pedagoglarda affektiv portlashlar tez-tez kuzatiladi.

O'qituvchi tomonidan namoyon etiladigan agressiv harakatlar ta'lim muhitida salbiy psixologik iqlimni yuzaga keltiradi. Bunday muhitda o'quvchilar o'z fikrini erkin ifoda etishdan qo'rqadi, xatoga yo'l qo'yishdan cho'chiydi va o'qishga bo'lgan ichki motivatsiyasi pasayadi. Natijada ta'lim jarayonining samaradorligi sezilarli darajada kamayadi.

Shuningdek, o'qituvchi agressiyasi o'quvchilarning shaxs sifatida rivojlanishiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Uzoq muddat davomida agressiv pedagogik muhitda bo'lgan o'quvchilarda past o'z-o'zini baholash, ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar, xavotirlik holatlari va tajovuzkor xulq-atvorning shakllanishi ehtimoli yuqori bo'ladi. Bu holatlar esa keyingi ta'lim bosqichlarida va ijtimoiy hayotda turli muammolarga olib kelishi mumkin.

O'tkazilgan nazariy tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'qituvchi faoliyatida agressiv harakatlarning namoyon bo'lishi murakkab va ko'p omilli ijtimoiy-psixologik hodisa hisoblanadi. Ushbu holat faqatgina pedagogning individual shaxsiy xususiyatlari bilan izohlanmay, balki ta'lim muhitidagi ijtimoiy sharoitlar, kasbiy faoliyatning o'ziga xosligi hamda emotsional zo'riqish darajasi bilan chambarchas bog'liqdir. Agressiv xatti-harakatlar ko'pincha uzoq davom etuvchi stress, frustratsiya va kasbiy charchash natijasida shakllanadi.

Maqolada aniqlanganidek, o'qituvchi agressiyasi pedagogik muloqot sifatining pasayishiga, ta'lim muhitida salbiy psixologik iqlimning shakllanishiga va o'quvchilarning emotsional farovonligiga jiddiy zarar yetkazadi. Bunday sharoitda

o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishi susayadi, o'ziga bo'lgan ishonchi kamayadi hamda shaxslararo munosabatlarda muammolar yuzaga keladi. Ayniqsa, o'smirlik davridagi o'quvchilar uchun agressiv pedagogik munosabatlar uzoq muddatli psixologik oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Shu bilan birga, o'qituvchi tomonidan namoyon etiladigan agressiv xulq-atvor ta'lim jarayonining umumiy samaradorligini pasaytirib, pedagog kasbiy imijining zaiflashishiga sabab bo'ladi. Bu holat o'qituvchi–o'quvchi–ota-ona tizimida ishonchning buzilishiga va pedagogik hamkorlikning susayishiga olib keladi. Natijada ta'lim jarayonida yuzaga keladigan ziddiyatlar yanada chuqurlashadi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib, o'qituvchi faoliyatida agressiv harakatlarning oldini olish uchun kompleks yondashuv zarurligi ta'kidlanadi. Bunda pedagoglarning psixologik savodxonligini oshirish, stressni boshqarish va emotsional o'zini nazorat qilish ko'nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, ta'lim muassasalarida qulay psixologik muhit yaratish, pedagoglarni ijtimoiy va kasbiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, psixologik xizmat faoliyatini kuchaytirish agressiv xatti-harakatlarning kamayishiga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, o'qituvchi agressiyasini o'rganish va uni bartaraf etishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish nafaqat pedagog shaxsining sog'lom rivojlanishi, balki ta'lim tizimining barqarorligi va jamiyatning kelajak avlodini barkamol etib tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati**

1. Karimova V. M. Pedagogik psixologiya. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
2. G'oziev E. G'. Umumiy psixologiya. — Toshkent: O'qituvchi, 2018.
3. Davletshin M. G. Ta'lim psixologiyasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2017.
4. Nishonova Z. T. Pedagogik muloqot psixologiyasi. — Toshkent: Fan, 2016.
5. To'raev Sh. B. Kasbiy psixologiya. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
6. Xudoyberdiyev B. X. Shaxs psixologiyasi. — Toshkent: Akademnashr, 2018.
7. Qodirov B. R. Pedagog shaxsining psixologik xususiyatlari. — Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2019.
8. Ismoilova N. S. Pedagogik etika va muloqot madaniyati. — Toshkent: O'qituvchi, 2020.
9. Raxmonova D. A. Ta'lim muhitida stress va emotsional zo'riqish. — Toshkent: Fan, 2021.
10. Abdullaeva M. A. Kasbiy charchash sindromi va uning oldini olish. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2022.
11. G. Jumanazrova. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ingliz tilidagi og'zaki nutq kompetensiyasini shakllantirish jarayonida interaktiv metodlardan foydalanish metodikasi. TADQIQOTLAR Jahon ilmiy – metodik jurnali 70 - SON Sentabr–2025. ISSN:3030-3613

- 12.G.Jumanazarova.Boshlang'ich ta'lim jarayonida ingliz tilini integratsiyalashgan darslar asosida o'qitish metodikasi. Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. 53-son\_1-to'plam\_Sentabr -2025. ISSN:3030-3621
- 13.G.Jumanazarova.Olim Abdurashid Munavvarovning o'qituvchilik va tashkilotchilik mahorati. NamDU ilmiy axborotnomasi.Namangan, ISSN: 2181-1458. 4-son, 2023.-586-589-b.
- 14.G.Jumanazarova.Oilaviy tarbiya samaradorligini oshirish borasidagi izlanishlar.“Maktabgacha va boshlang'ich ta'limning dolzarb masalalari” xalqaro ilmiy-amaliy anjuman. Farg'ona, 2022.- 414-419-b.
- 15.G.Jumanazarova.The features of the works of uzbek family scholar Abdurashid Munavvarov in the development of the pedagogical system of proper organization of family upbringing. Jurnal Ilmu Sosial, Politik dan Humaniora Vol: 4, No 1, 2024, ISSN: 2798-8260. pp. 1-7.
- 16.G.Jumanazarova. Pedagogical technologies for improving family relations in the organization of family upbringing. “Современные исследования: теория и практика” Сборник статей международной научно-практической конференции, 2024. pp. 55-60.